

Деркач В. В.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТВОРЧОСТІ Т. ШЕВЧЕНКА М. ДРАГОМАНОВИМ

Актуальність статті. Літературна спадщина Тараса Григоровича Шевченка складається із 240 поезій, з них – 8 поем; драми „Назар Стодоля“. До нас дійшло 9 повістей із 20 написаних Шевченком, його щоденник, автобіографії, близько 250 листів [5, с. 62] Крім значного вкладу в літературу, Шевченкові належить виняткова роль у формуванні української національної ідеології. Він надав українській мові статусу мови літературної. Творча спадщина великого українського поета завжди була об'єктом дослідження вітчизняних вчених. Ще у ХІХ столітті висвітлювали та критично оцінювали у своїх працях творчу діяльність Т. Шевченка М. Костомаров, П. Куліш, М. Драгоманов, І. Франко. „У кожного з них прочитання Шевченка є водночас висловлюванням їхньої ідеологічної, інтелектуальної та суто наукової позиції або настанови. Для кожного з них Шевченко настільки важливий у їхньому житті, що він великою мірою моделює профіль їхніх інтелектуальних і громадських зацікавлень, а у випадку Костомарова, Куліша і Франка також і їхню художню творчість“ [1, с. 38]. М. Драгоманов розпочав фундаментальний, цілеспрямований аналіз нової української культури, у якому значне місце приділив Тарасу Шевченку та його спадщині. Конкретні зусилля щодо її поширення, видання та популяризації вченим і на сьогоднішній день залишаються актуальними.

Завдання статті: визначити роль та місце М. Драгоманова в українському і європейському літературному процесі; з'ясувати погляди

М. Драгоманова на постать Т. Шевченка та його творчість у контексті епохи ; показати шляхи популяризації М. Драгомановим творчості

Т. Шевченка; висвітлити позиції Дмитра Донцова в полемічному протистоянні „ Шевченко і Драгоманов“.

Михайло Петрович Драгоманов – визначний громадський діяч, учений, публіцист, фольклорист, літературний критик. Понад чверть століття він перебував у центрі суспільно-культурного руху в Східній Україні і в Галичині, своїми працями вносив багато цікавих ідей в українське суспільство. Захоплений ідеєю просвітництва, М. Драгоманов ще в роки навчання в Київському університеті стає одним із найактивніших діячів освітніх закладів. Він викладає в „Тимчасовій педагогічній школі для підготовки сільських учителів“, що була створена з метою запровадження в початкових та середніх сільських школах навчання рідною мовою, редагує популярні книжки для народу, які видаються членами Київської Громади – прогресивної спілки української молоді, заснованої на початку 60-х років ХІХ століття. У 1876 році М. Драгоманов, переслідуваний царизмом за участь у діяльності Київської Громади, емігрує за кордон: спочатку їде до Львова, потім живе у Відні й нарешті, оселяється в Женеві, яка була тоді центром політичних прогресивних сил Європи. Хоч найплідніше роки свого життя йому довелося бути у вигнанні, він постійно жив справами рідного народу, присвятив різним сферам його буття й діяльності сотні праць, друкуючи їх як у російській, українській пресі, так і в англійських, німецьких, французьких, західно- й південнослов'янських виданнях. М. Драгоманов багато зробив для ознайомлення зарубіжної громадськості з українською культурою, літературою, фольклором.

У Женеві він видав „Нові українські пісні про громадські справи“ (1881) та „Політичні пісні українського народу“ (два випуски, 1883 -1885) з широкими історичними коментарями, а в періодичних виданнях надрукував багато цінних монографій з фольклорної тематики : „ Відгук лицарської поезії в руських народних піснях“, „ Турецькі анекдоти в українській народній словесності“, „ Байка Богдана Хмельницького“, „Українські пісні про волю селян“, „ Псування українських народних пісень“, „Слов'янські переробки Едипової історії“, „Слов'янські оповідання про пожертвування власної дитини“ і т. ін.

Паралельно із дослідженням фольклору М. Драгоманов займався літературною критикою і залишив справді класичні зразки. Особливої уваги у зв'язку з цим заслуговують такі праці М. Драгоманова: „Література російська, великоруська, українська і галицька“ (1873), „Передне слово до Громади“ (1878), „Нові українські пісні про громадські справи“ (1881), „Шевченко, українофіли й соціалізм“ (1881), наукові коментарі до „Політичних пісень українського народу“ (1883), „Листи на надніпрянську Україну“ (1891) та ін.

Вагомим внеском в українську літературну критику ІІ половини ХІХ століття є праця М. Драгоманова „По вопросу о малорусской литературе“ (Відень, 1876), написана з приводу указу 1876 року про заборону української мови. Вона мала на меті ознайомити європейську громадськість із утисками, яких зазнавала українська література в Росії. Автор висловлював впевненість, що світова громадськість не залишиться

осторонь тієї наруги, яку чинить царський уряд щодо української літератури, і прийде їй на поміч. Але проблема залишилася нерозв'язаною, ніякої реакції з боку правлячих кіл не відбулося, і українській літературі, як і раніше, відводилися задвірки, у кращому випадку – місце „для домашнього вжитку“.

Не можна переоцінити значення для історії публіцистики, етнографії, літературознавства видання М. Драгомановим у Женеві журналу „Громада“ (1878 -1882) з найрізноманітнішим науковим і публіцистично-побутовим матеріалом, який надходив до видання з різних місцевостей України.

У своїй творчості М. Драгоманов не раз звертався до постаті Тараса

Шевченка. Драгоманов з повагою ставився до Шевченка як до людини, творця, але їм не судилося зустрітися за життя. Сьомого травня 1861 року в Києві під час громадської панахиди М. Драгоманов ви-

ступив над труною поета з промовою, яка стала етапною в його становленні як політичного мислителя. М. Драгоманов визнавав, що його світогляд формували твори Тараса Шевченка. Це підтверджується його працями „Святкування роковин Шевченка в „руському обществі“ (1873), „Поминки Шевченка у Відні й Львові“ (1875), „Війна з пам'яттю про Шевченка“ (1882), „Т. Шевченко в чужій хаті його імені“ (1893).

М. Драгоманов брав участь у закордонному виданні заборонених цензурою творів поета. Так, у 1882 році він видав у Женеві латинським шрифтом поему Тараса Шевченка „Марія“ під назвою „Марія Ісусова“ із своєю передмовою і примітками. У 1885 році цю ж поему надрукував у власному російському перекладі. У 1890 році завдяки турботам Михайла

Драгоманова у Женеві вийшли „Поезії Т.Г. Шевченка, заборонені в Росії“. Він також докладав багато зусиль, щоб поширювати твори Т. Шевченка за кордоном у перекладах європейськими мовами. Зокрема, у 1873 році в італійському журналі „RIVISTA EUROPEA“ („Європейський огляд“)

М. Драгоманов опублікував статтю „Український літературний рух у Росії і в Галичині (1798 – 1872)“, у якій велику увагу приділив характеристиці творчості Т. Шевченка, назвав його „одним із великих поетів правдиво народних“, підкреслив, що творчість Т. Шевченка мала велике значення не лише для Східної України, а й для Галичини. У виданій у 1878 році брошурі французькою мовою „Література українська, проскрибована урядом російським“ М. Драгоманов виклав біографію Шевченка і дав стислу характеристику його основних творів, чим популяризував творчість поета на Заході.

Погляди М. Драгоманова на спадщину Т. Шевченка були суперечливими. Найвиразніше це виявилось у праці М. Драгоманова „Шевченко, українофіли і соціалізм“. Названа праця з'явилася як своєрідна відповідь міркуванням українського етнографа Федора Вовка (1847 -1918), який у 1873 році в Цюриху, під час відзначення 12-х роковин смерті

Т. Шевченка, спробував пов'язати творчість Кобзаря з ідеями соціалізму, а в 1879 році ще раз повернувся до цих питань у статті „Т.Г. Шевченко і його думки про громадське життя“.

У своїй роботі М. Драгоманов розглянув спочатку постать Т. Шевченка в оцінках його сучасників, показавши, зокрема, що П. Куліш не мав рації, коли доводив „шкідливість“ для українського народу „п'яної музи“ поета, і що М. Костомаров теж був неточним, коли писав, що Т. Шевченко говорив устами народу. М. Костомарову М. Драгоманов закидає також хибність його тверджень, ніби Т. Шевченко не мав „мечтаний о местной независимости“. Навпаки, М. Драгоманов доводить, що Т. Шевченко завжди сповідував ідеї незалежності, але помилки його в тому, що причину її він вбачав тільки в залежності „од москаля“ і мріяв про повернення до козацьких та гайдамацьких вольностей. Усе це, на думку М. Драгоманова, призвело до того, що Т. Шевченко так і не зміг дати нам „провідної ідеї“ майбутнього України, бо й сам її не мав.

Не сприймав М. Драгоманов Шевченкового „патріархального біблейства“, тобто звернення Т. Шевченка в його „противуцаристских стихах“ до біблійної образності. Форму ж усіх поем поета М. Драгоманов вважав „розтріпаною“, бо в них „перемішано“ Біблію з петербуржчиною, цинізм з манірністю, жарт із недбалістю і т. д.

Але разом з цим М. Драгоманов високо оцінює творчий доробок Т. Шевченка. У замітці про переклад „Катерини“ французькою мовою він не спростовує думки про всенародність поета, про те, що Т. Шевченко був тлумачем горя народних мас, а в замітці про поезії Т. Шевченка в народних устах навіть шкодує, що серед простого народу його твори не так поширені, як би хотілося.

Був на стороні Т. Шевченка М. Драгоманов, коли писав рецензію на видання „Кобзаря“, здійснене у 1893 році О. Огоновським. Назвав він цю рецензію промовисто: „Т. Шевченко в чужій хаті його імені“. Ця промовистість полягала у тому, що М. Драгоманов засудив метод видання О. Огоновського і не сприйняв жодної його характеристики творчого доробку поета. Багато зауважень зробив М. Драгоманов у цій рецензії щодо неточності біографічних даних, які наводить О. Огоновський, і щодо намагання видавця переінакшити релігійні погляди Т. Шевченка. Про останнє він говорив цілком суб'єктивно, із своїх греко-католицьких позицій, які православного Т. Шевченка не завжди стосувалися. Погляд О. Огоновського на постать Т. Шевченка занадто богомазний, що й зазначає не без іронії М. Драгоманов. У кінці ж рецензії він висловлює вдовolenня, що навіть таким недосконалим виданням „світло „Кобзаря“ все ж таки поставлено перед люди – на стіл, а не сховане під стіл“. І ще одна цікава думка М. Драгоманова : Тарас Шевченко значно більший поет, ніж подає його О. Огоновський.

Це був прогрес М. Драгоманова у трактуванні Т. Шевченка.

У 1938 році у Львові була опублікована стаття Д. І. Донцова „Шевченко і Драгоманов“, у якій автор витрактував Т. Шевченка і М. Драгоманова як цілковитих антагоністів, котрі стояли на абсолютно різних ідейних платформах: „Це були два антиподи. Це були два джерела, з яких потекли дві течії нашої духовності: - одна Шевченкова, животворча, терпка й гаряча, і друга Драгоманівська – млява, літепла, отруйна для всякої живої думки і живого почуття, і відважного чину.

Це були два представники двох різних каст: панської, героїчної володарської (козацько-лицарської) і – касті духовних плебеїв, які в тяжку перерву нашої історії – уявили собі, що мають право зайняти місце першої ...“ [2, с.37].

Якщо звернути увагу на поставлену Д. Донцовим проблему з позицій літературознавства, то стає зрозумілим, що справа не тільки в особі М. Драгоманова, який не зрозумів Т. Шевченка і захопився ідеями федералізму й соціалізму. Будучи представником історичної школи, М. Драгоманов у своїй творчості ко-

ристувався культурно-історичною, ідеологічною, порівняльно-історичною і міфологічною методологіями, які давали безмежний простір у погляді на літературу як віддзеркалення життєвих ідей. У М. Драгоманові переважав ідеолог і соціальний історик, а не учений філолог. З таким критерієм до нього й слід підходити, а те, що Д. Донцов спрямував на нього свій гнів та навішав ярликів, теж можна пояснити належністю і самого Д. Донцова до ідеологів та соціальних істориків, а не до філологів.

Але незважаючи на деякі розбіжності в поглядах М. Драгоманова на творчий доробок Тараса Григоровича Шевченка, слід віддати належне його літературно-критичній діяльності стосовно творів народного поета. Однією з найбільших заслуг М. Драгоманова слід вважати популяризацію спадщини поета як в Україні, так і за її межами.

Література

1. Грабович Григорій. Шевченко в рецепції Дмитра Донцова // Слово і час. – 2004. – № 3. – С.37 – 46.
2. Донцов Дмитро. Шевченко і Драгоманов // Слово і час. – 1992. – № 6. – С. 28 – 37.
3. Драгоманов Михайло. Українська література, проскрибована російським урядом // Дивослово. – 2001. – № 10. – С. 56 – 62.
4. Єфремов Сергій. Історія українського письменства. – К.: Femina, 1995. – 688с.
5. Жулинський Микола. Шевченкознавство: стан і перспективи // Слово і час. – 2004. – № 3. – С. 61 – 66.
6. Квіт Сергій. Наш Драгоманов // Дивослово. – 2001. – № 10. – С. 53 – 55.
7. Наєнко Михайло. Історія українського літературознавства: Підручник. – К.: Видавничий центр „Академія“, 2001. – 360 с.
8. Прісовський Євген. Літературно-критична й публіцистична діяльність Михайла Драгоманова // Українська мова і література в школі. – 1991. – № 9. – С. 77 – 82.
9. Скакун Ольга. М.П. Драгоманов как политический мыслитель. – Харьков: Основа, 1993. – 144 с.
10. Чижевський Дмитро. До світогляду Шевченка // Українська мова і література в школі. – 1993. – № 3. – С. 35 – 38.